УДК: 37.011.3-051.015.31

DOI 10.33251/2522-1477-2020-7-96-101

СИВАШ Сніжана Володимирівна,

викладач, Запорізький національний університет

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В статті запропоновано авторську структурно-функціональну модель розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. Зосереджено увагу на основних блоках моделі: організаційно-цільовому, змістово-процесуальному, діагностичному, результативному. Окреслено організаційно-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. Зроблено висновок про цілісність, поетапність та динамічність авторської моделі розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: структурно-функціональна модель, творчий потенціал, післядипломна педагогічна освіта, вчителі української мови і літератури.

Постановка проблеми. В останні роки система освіти перебуває в процесі постійного реформування та трансформації, що суттєво підвищує вимоги до рівня професіоналізму вчителя, його підготовленості до освітньої діяльності. В таких реаліях система післядипломної педагогічної освіти (ППО) має на меті допомогти педагогам побачити професійні та життєві перспективи, поглибити їх теоретичні знання, підвищити педагогічну майстерність та професійну кваліфікацію, усвідомити реалізацію свого творчого потенціалу.

Теоретичне і практичне навчання педагогів є органічними складовими післядипломної освіти, які функціонують і взаємодіють на всіх рівнях. Під теоретичним навчанням у змісті ППО розуміють забезпечення збагачення понятійного апарату вчителя-філолога в постійному інформаційному потоці, оновлення існуючих знань, здобуття та накопичення нової інформації, осмислення власного педагогічного досвіду.

Під практичним навчанням у змісті ППО розуміємо отримання можливості педагогові на власному досвіді провести апробацію нових та перевірених практикою технологій навчання і виховання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять такі аспекти проблеми:

- сутність, складові, розвиток та реалізація власного духовно-творчого потенціалу містять наукові дослідження Є. Адакіна, І. Бега, Т. Дмитренко, Ж. Давидової, І. Зязюна, В. Клименка, С. Копилова, В. Кременя, А. Лебедіної, В. Рибалка, В. Риндака, В. Роменця, О. Пехоти, Г. Селевка, С. Сисоевої, С. Щеглової;

- питання курсової підготовки в системі ППО треба відзначити фундаментальні дослідження В. Бондаря, І. Жерносека, І. Зязюна, М. Красовицького, Н. Коломінського, В. Маслова, В. Олійника, Н. Протасової, Т. Суценка та інших учених, які розглядають підвищення кваліфікації як діяльність, яка є організованою, обмеженою певними рамками та цілеспрямованою на професійне вдосконалення на основі стимулювання розвитку творчого потенціалу педагогів. Така діяльність має свій зміст, завдання, форми та методи навчання.

Під кутом зору нашого наукового пошуку, необхідною умовою розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі ППО є створення такої структурно-функціональної моделі, яка розкриває базові наукові підходи, концептуальні засади, принципи педагогічного впливу, зміст, форми, методи, організаційно-педагогічні

умови, критерії та результати. Вона була розроблена на основі сучасних уявлень про роль і наукову значущість вирішення проблеми розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти у широкому значенні.

Мета статті – розробити й науково обґрунтувати авторську структурно-функціональну модель розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В центрі уваги нашого дослідження є курсова підготовка вчителів української мови і літератури в післядипломній освіті, яка спрямована формувати елітарний тип національно-мовної особистості, високоосвіченого, компетентного, національно свідомого і самоактуалізованого носія мови, представника найвищих духовних і культурних цінностей, який характеризується свідомим ставленням до мови, має сформовану мовну стійкість, естетичне та художньо-образне сприйняття мовлення, креативно мислить, використовує функціонально-стильові можливості української мови в усіх сферах життя, і, насамперед, є творчою особистістю, адже на думку В. Рибалка, творча особистість – «це системне, соціально-психолого-індивідуальне, культурно-історичне, діяльнісне утворення, в якому концентруються, зберігаються, примножуються, використовуються, через яке передаються і трансформуються при переході від покоління до покоління постійно зростаючі цінності цивілізації» [3].

Аналіз науково-педагогічної літератури щодо методу моделювання дає підстави стверджувати, що метою цього методу є цілеспрямоване дослідження педагогічного явища, діяльність яких має місце у справжніх об'єктах, які систематизують безсистемні до цього моменту знання, а модель є описом певного процесу, схемою зображуваного явища, засобом виокремлення окремих складників, елементів та компонентів.

Опираючись на вищесказане, під структурно-функціональною моделлю ми розуміємо концептуальну систему, що має свою структурну організацію, яка спрямована виконувати певні функції, що призводить до конкретного результату – високий рівень розвитку творчого потенціалу вчителів-філологів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Підґрунтям для створення структурно-функціональної моделі розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі ППО є загальнопедагогічні та методичні засади. Для того, щоб наочно представити комплекс засобів, які спрямовані на розвиток творчого потенціалу вчителів-філологів, маємо підставу запропонувати *структурно-функціональну модель розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти*, визначити та проаналізувати її найважливіші ознаки із встановленням функціональних зв'язків між її структурними елементами, надати характеристику тенденціям та перспективам розвитку досліджуваного явища.

Структурно-функціональна модель розвитку творчого потенціалу вчителів-філологів в системі ППО відображає єдність *організаційно-цільового* (наукові підходи, принципи, структура творчого потенціалу вчителів української мови та літератури в системі ППО), *змістово-процесуального* (організаційно-педагогічні умови, зміст, форми і методи розвитку творчого потенціалу вчителів-україністів в системі ППО), *діагностичного* (критерії, показники, рівні розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти) та *результативного блоків*, який відображає кінцевий результат. Розглянемо більш детально кожний із цих блоків.

Організаційно-цільовий блок є головним компонентом моделі, оскільки визначає основну мету, яку необхідно досягнути. У контексті нашого дослідження метою є: забезпечення цілісного системного розвитку творчого потенціалу вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

Організаційно-цільовий блок включає в себе підходи, які спрямовують вчителів української мови і літератури до стимулювання розвитку власного духовно-творчого потенціалу, до побудови власної «Я-концепції» на професійному рівні, до розвитку особистих інтернальних здібностей в процесі самовдосконалення (антропологічний, особистісно-

центрований, акмеологічний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, компетентнісний, рефлексивний) та принципи, які є базисом для будь-якої дослідної моделі і становлять вихідні положення і реалізуються в регулятивній функції. В авторських принципах містяться основні закономірності, вимоги до змісту, організації та методики розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної освіти.

Подаємо стислу характеристику принципів авторської моделі:

- *принцип науковості* (пошук та добір матеріалів відповідно до встановлених законів, теорій, понять, фактів тощо; вміння орієнтуватися в методах дослідної діяльності та опановувати основи наукових сучасних знань);

- *системності та послідовності* (раціональний шлях забезпечення логічно-послідовного підходу до форм, змісту та шляхів і технологій особистісно-професійного зростання вчителів-філологів в системі ППО; сутність послідовності реалізується в логічному зв'язку елементів його структури);

- *гуманістичної цілеспрямованості* (забезпечення оптимальних педагогічних умов для соціального та інтелектуального розвитку кожної особистості, принцип спрямований на визнання права кожної людини на розвиток власних здібностей і виявлення творчого потенціалу та індивідуальності, на самопроектування власної успішної кар'єри. Зокрема, Жак Делор вважав, що «...потрібно надати можливість усім без винятку реалізувати особисті таланти і творчий потенціал і, таким чином, уможливити для кожного проектування та реалізацію індивідуального життєвого плану» [2, с. 2-5];

- *принцип свідомості, добровільності та творчої активності* (усвідомлене ставлення вчителем-словесником до процесу самоактуалізації і саморозвитку, добровільної участі педагога у процесі самовдосконалення; процес внутрішньої мотивації до потужного розвитку творчої активності та самовизнання у професії);

- *принцип людиноцентризму* (така організація навчального процесу на засадах нової філософії освіти, яка розкривається через утвердження та домінування роль людини в соціумі, яка прогнозує формування критично мислячої особистості, успішної в професійному житті, яка готово до інноваційних перетворень і змін, до безперервної професійної самоактуалізації). Ідеї цього принципу відображені у словах В. Кременя: «Маємо готувати людину, здатну до сприйняття і творення змін, аби вона відчула, зрозуміла, сприйняла і сприяла інноваційності суспільства» [5; 2];

- *принцип безперервності* (усвідомлення вчителем-україністом необхідності і важливості активізації власних зусиль на безперервному особистісно-професійному творчому саморозвитку у процесі життєдіяльності);

- *принцип партнерства* (оскільки навчання та творчий розвиток педагогів у системі ППО відбувається у суб'єкт-суб'єктних стосунках, то цей принцип реалізується у атмосфері довіри і підтримки, «договірливих» та добровільних відносинах учасників освітнього процесу, підґрунтям яких є морально-духовна педагогіка, яка спрямована на реалізацію та виявлення інтересів та цілей обох сторін);

- *принцип толерантності* (спілкування та взаємодія суб'єктів освітнього процесу, що ґрунтується на основі визнання, прийняття, взаємоповазі, правильному розумінні форм вираження особистісної індивідуальності в процесі творчого та професійного самовдосконалення).

Слід зазначити, що організаційно-цільовий блок також містить структуру розвитку творчого потенціалу вчителів-філологів в системі ППО, що включає мотиваційний, когнітивний, процесуально-діяльнісний та рефлексивний компоненти, кожен з яких характеризується певним змістом.

Наступний, *змістово-процесуальний блок* містить зміст, форми, методи та педагогічні умови розвитку творчого потенціалу вчителів-словесників в системі ППО. Не заперечуємо той факт, що тільки за умови певних шляхів реалізації педагогічної системи, можливе успішне її функціонування.

З метою формування досліджуваного явища, в результаті аналізу довідкової, психолого-педагогічної літератури та практичний досвід автора дають підстави зробити припущення, що сформованість готовності вчителів-філологів до розвитку творчого потенціалу в системі ППО можливе за умови розроблення та впровадження комплексу організаційно-педагогічних умов, які ми розуміємо як сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які забезпечують необхідний рівень розвитку особистості та сприяють підвищенню ефективності і результативності педагогічного процесу, формуванню професійних особистісних новоутворень: активізація мотиваційних установок у процесі розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти шляхом культивування власної суб'єктності; створення креативного середовища як умови активізації комунікативного потенціалу особистості вчителя через професійно-творчу суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу; забезпечення профілактики синдрому професійного вигорання вчителів української мови і літератури в системі ППО з метою удосконалення успішної професійно-творчої діяльності; стимулювання професійно-творчої самореалізації вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти засобами рефлексивного проектування.

В межах нашого дослідження доцільним є окреслити використання ефективних форм, методів, механізмів, через які реалізуються організаційно-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу вчителів української мови та літератури в системі післядипломної педагогічної освіти, а саме: активізація мотиваційних установок у процесі розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти шляхом культивування власної суб'єктності реалізується через впровадження психологічних методик, тренінгів професійного самопізнання (самоаналізу, самопізнання, самооцінки), індивідуальних та групових консультацій, моделювання професійно-гармонійної «Я-концепції» як шлях до досконалості, самодетермінації та творчої активності, оскільки осмислення особистості власної суб'єктності стає додатковим джерелом її самоусвідомлення.

Наступна організаційно-педагогічна умова розвитку творчого потенціалу вчителів-філологів в системі ППО (створення креативного середовища як умови активізації комунікативного потенціалу особистості вчителя через професійно-творчу суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу) реалізується через проведення інтерактивних лекцій-бесід, особистісно-орієнтовану систему практичних занять, імітаційних рольових та ділових ігор, методичних панорам, колоквиумів, які передбачають таку суб'єкт-суб'єктну взаємодію, за якою відбувається, насамперед, духовно-інтелектуальне зростання учасників освітнього процесу, а не тільки обмін власними (особистісними) пропозиціями, адже головними вимогами до креативного середовища виступають: високий ступінь проблемності і невизначеності, мотивована творчість, використання продукту творчої діяльності у креативно-професійній діяльності.

Визначена нами умова розвитку творчого потенціалу вчителів-україністів в системі ППО (забезпечення профілактики синдрому професійного вигорання вчителів української мови та літератури в системі ППО з метою удосконалення успішної професійно-творчої діяльності) розкриває свою реалізацію через такі форми та методи діяльності: діагностичні методи (опитування, тестування, анкетування), психолого-педагогічне консультування, психологічна підтримка і супровід, семінари-тренінги та тренінги емоційної грамотності, методи опанування технологіями психологічного захисту, психологічні практикуми, адже синдром «професійного вигорання» великою мірою обумовлюється психологічною перенапругою професійних буднів педагога, тому самі педагоги повинні, насамперед, вміти допомогти собі у стані психологічної напруги, вміти створити умови для успішної професійно-творчої діяльності.

Оскільки професійно-творча самореалізація ґрунтується на «творчій готовності», що має характеристики рефлексивності, імпровізаційності, креативності, то формами і методами, через які реалізується наступна четверта умова розвитку творчого потенціалу вчителів-

філологів в системі ППО (стимулювання професійно-творчої самореалізації вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти засобами рефлексивного проєктування) є такі: виконання курсових, дипломних проєктів, квест-технології, фестивалі, педагогічні виставки, панорами методичних наробок, роботи у фокус-групах, психоаналітичні вправи, адже проєктування і самореалізація є процесами творчими, оскільки ґрунтуються на здатності до продуктивної уяви, вільного та творчого перетворення реальності, основою якої є модель бажаного майбутнього, тому рефлексивно-проєктна діяльність спрямована на особистісно орієнтовану освіту.

Слід зазначити, що у розробленій структурно-функціональній моделі внутрішніми регуляторами розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі ППО є відповідні критерії, показники та рівні, які містяться у *діагностичному блоці*. Відповідно до авторської концепції, вищеназаний процес спрямовано у трьох напрямках, тобто слід забезпечити позитивну динаміку змін показників мотиваційно-цільового, когнітивно-інструментального та оцінно-результативного критеріїв.

Результативний блок розробленої моделі розкриває кінцевий результат – високий рівень розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі післядипломної педагогічної освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, відповідно до поставленої мети та завдання дослідження структурно-функціональна модель розвитку творчого потенціалу вчителів української мови і літератури в системі ППО складається із організаційно-цільового, змістово-процесуального, діагностичного та результативного блоків, що виступають як цілісна динамічна система, елементи якої взаємопов'язані та існують структурно-логічний зв'язок між її компонентами.

Розглянута структурно-функціональна модель не вичерпує усієї багатогранності досліджуваного феномену, однак усі визначені та окреслені елементи та критерії виступають як найбільш значущі для нашої розвідки. Створена модель дає змогу перейти до наступного етапу нашого дослідження – реалізації цієї моделі в експериментальній частині нашого дослідження.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997. 376 с.
2. Делор Ж. Освіта – справжній скарб. *Шлях освіти*. 1997. № 3. С. 2–5.
3. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.
4. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота. 2003. 214 с.

References

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid. 376 [in Ukrainian].
2. Delor Zhak. (1997). *Osvita – spravzhniy skarb. [Education is the real treasure]*. Shlyakh osvity, 3, 2-5 [in Ukrainian].
3. Rybalka, V.V. (1996). *Psykhohohiya rozvytku tvorchoyi osobystosti [Psychology of development of creative personality]*. Kyiv: IZMN. 236 [in Ukrainian].
4. Romenets, V.A. (2001). *Psykhohohiia tvorchosti [Psychology of creativity: textbook manual]: navch. posibnyk. 2-he vyd., dop.* Kyiv: Lybid. 288 [in Ukrainian].
5. Kremen, V.H. (2003). *Osvita i nauka Ukrayiny: shlyakhy modernizatsiyi (fakty, rozdumy, perspektyvy). [Education and science of Ukraine : ways of modernisation (facts, reflections, prospects)]*. Kyiv: Hramota. 214 [in Ukrainian].

SYVASH Snizhana, assistant professor Zaporizhzhia National University.

CREATIVE POTENTIAL OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHERS IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL

Abstract. *Teachers' theoretical and practical training are organic components of postgraduate education. These components interact at all functional levels. Taking into account the perspective of our research, a necessary condition for the development of the creative potential of Ukrainian language and literature teachers in the system of postgraduate pedagogical education is the creation of such a structural and functional model that reveals basic academic approaches, conceptual foundations, principles of pedagogical influence, content, forms, methods, pedagogical conditions, criteria and results. Such a model was developed on the basis of modern ideas about the role and scientific importance of solving the problem of the development of creative potential of teachers of Ukrainian language and literature in the system of postgraduate pedagogical education in a broad sense. The focus of our research is the training of teachers of Ukrainian language and literature in postgraduate education with an aim to form an elitist type of national-linguistic personality, highly educated, competent, nationally conscious and self-actualized native language speaker. These teachers should represent appropriate spiritual and cultural values, possess language awareness, linguistic stability, aesthetic and artistic perception of speech, creative thinking, ability to apply functional and stylistic features of the native language in spheres of life, and above all, they should be creative personalities.*

The author suggests an experimental structural and functional model of creative potential of teachers of Ukrainian language and literature in the system of postgraduate pedagogical education. Attention is focused on the main blocks of the model development: organizational-purpose, substantive-procedural, diagnostic, effective. Organizational and pedagogical conditions of the development of creative potential in Ukrainian language and literature teachers in the system of postgraduate pedagogical education are outlined. The conclusion is drawn about the integrity, phasing and dynamics in the development of creative potential of Ukrainian language and literature teachers in the system of postgraduate pedagogical education.

Key words: *structural and functional model, creative potential, postgraduate pedagogical education, teachers of Ukrainian language and literature.*

*Одержано редакцією: 19.12.2019 р.
Прийнято до публікації: 15.01.2020 р.*